

Μηνάς Σαματάς
Τμήμα Κοινωνιολογίας
Πανεπιστημίου Κρήτης

Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΟΥ ΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΗΜΕΡΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η δημαγωγία - ο λαϊκισμός και η διαφθορά των πολιτικών ηγετών με βάση την πολιτική απάθεια, την ιδιώτευση και την απογοήτευση των πολιτών από την πολιτική χαρακτηρίζουν την εποχή μας και αναπαράγουν μια κρίση κυρίως αξιών σε όλες τις δυτικές «δημοκρατίες» που έχουν μετασχηματιστεί σε φιλελεύθερες ολιγαρχίες. Η διέξοδος από αυτή την κρίση αξιών βρίσκεται μέσα μας και στην ιστορία μας. Ιδιαίτερα για μας τους νέο-Έλληνες η διέξοδος από τη γενικευμένη κρίση της κοινωνίας μας δεν είναι στην ιδιώτευση, στην πολιτική αποχή ή και στη βία αλλά στη δημοκρατική παρακαταθήκη της καθολικής συμμετοχής των πολιτών στην Εκκλησία του Δήμου της Αθηναϊκής Δημοκρατίας του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Επανεξετάζοντας την κρίση στην εποχή μας υπό το φως της πρώτης δημοκρατικής εμπειρίας που βίωσε ο άνθρωπος στην αρχαία Αθήνα μπορούμε κι εμείς να αναβιώσουμε τη δημοκρατική δυναμική της, όπως αισιόδοξα μας συστήνει η μεγάλη ελληνίστρια **Ζακλίν ντε Ρομιγί**, η οποία σ' όλη της ζωή υπήρξε στρατευμένη στα ελληνικά κλασικά κείμενα υπερασπιζόμενη τη διδασκαλία τους και την ηθική και πνευματική τους επικαιρότητα. Χωρίς αρχαιολατρικές και εθνοκεντρικές διακηρύξεις και χωρίς να θεωρούμε εξιδανικευμένο πρότυπο προς μίμηση την Αθηναϊκή Δημοκρατία, αλλά σύμφωνα και με τον **Κορνήλιο Καστοριάδη** ως “γονιμοποιό σπέρμα”, κέντρισμα, έμπνευση και πηγή ιδεών για τη σημερινή μας κρίση.

Ο Αριστοτέλης στο πρώτο βιβλίο του έργου του *Ηθικά Νικομάχεια*, θεωρεί την *Πολιτική* ως μια των επιστημών ή δυνάμεων. Όμως σε χωρίο του έβδομου βιβλίου του ίδιου έργου του (1141β 23-25) χαρακτηρίζει την πολιτική ως «φρόνησις [...] **περί πόλιν**». Με τη δεύτερη αυτή έννοια του Αριστοτέλη για την πολιτική, δηλαδή περιφραστικά τη “**δια φρονήσεως φροντίδα του κοινού (συμφέροντος) της πόλης**” θα ασχοληθούμε καταρχήν στην εισήγησή μας εδώ. Στον ορισμό αυτό κατέληξε ο

Αριστοτέλης παρατηρώντας εμπειρικά και αναλύοντας πλειάδα υπαρκτές πόλεις-κράτη της εποχής του, εφαρμόζοντας δηλαδή την *επαγωγική* μέθοδο κι όχι μιαν αφηρημένη, ιδεολογική, *απαγωγική* μέθοδο. Ας κρατήσουμε τις βασικές λέξεις του αρχικού και του περιφραστικού ορισμού που αναλύουμε παρακάτω: **Φρόνησις, Πόλις, Κοινά (συμφέροντα).**

1. ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΘΕΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΟΥ ΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (Α.Ο.Π.);

Α. Ας ξεκινήσουμε από το πρωταρχικό, οργανικό στοιχείο της πολιτικής στον Αριστοτέλη, που είναι η **Πόλις**, **διότι η Πολιτική ως έννοια και ως δράση είναι συνυφασμένη με την Πόλη**, δηλαδή με την αυτόνομη **Ελληνική Πόλη-Κράτος** της Ελληνικής κλασσικής εποχής, που ταυτίζεται με την έννοια της **Πολιτείας** και όχι του **Κράτους**. Η έννοια της Πόλης ως άνθρωποι-πολίτες κι όχι ως τόπος ή κτίσματα. «**Άνδρες γαρ η πόλις**», δηλαδή όλοι οι άρρενες ενήλικες, ελεύθεροι πολίτες. Αρνητικό στοιχείο με τα σημερινά δεδομένα αποτελεί βέβαια ο αποκλεισμός των γυναικών, των μετοίκων, των δούλων και των ανηλίκων. Η Πόλη ως μια οικονομικά αυτάρκης συλλογικότητα, πετυχαίνει τη σύνθεση **Ατομικού και Συλλογικού, Ιδιωτικού και Δημόσιου, Κοινωνικού και Πολιτικού**, δηλαδή **Πολιτείας και Κοινωνίας**. **Πολίτης** είναι αυτός που (συμ)μετέχει κρίσεως και αρχής, δηλαδή **άμεσα** στη Δικαστική και Πολιτική Εξουσία. Η Πόλη είναι **Ελεύθερη** όταν είναι **Αυτόνομη, Αυτόδικη και Αυτοτελής**, όπως υπογραμμίζει και ο **Κορνήλιος Καστοριάδης**.

Β. Το δεύτερο στοιχείο του Αριστοτελικού ορισμού είναι η **Φρόνησις**, δηλαδή η Πολιτική ως εκδήλωση της **Φρόνησης**, ως φρονησιακή έξη που εκδηλώνεται ως νομοθετική σοφία και ως γνώση των πολιτικών πραγμάτων. Η φρόνηση οδηγεί στην ενεργή συμμετοχή, δράση, μέριμνα και φροντίδα των κοινών, που καθοδηγείται από το νου, το λόγο, τη **σωφροσύνη**, δηλαδή τον ορθολογισμό, μ' ένα εκ των προτέρων καθορισμένο αντικειμενικό σύστημα αξιών, με το οποίο προσδιορίζεται το κοινό συμφέρον. **Μόνο με την ενεργή πολιτική δράση – συμμετοχή, ο άνθρωπος ολοκληρώνεται σε πολίτη και ο πολίτης σε άνθρωπο.**

Γ. Το τρίτο (περιφραστικό) στοιχείο του Αριστοτελικού ορισμού είναι ο **σκοπός της Πολιτικής**, που είναι το **κοινό συμφέρον της Πόλης**: **Η πολιτική κατευθύνεται**

«προς το τέλος» προς την αρετή όταν είναι πραγμάτωση μιας ύψιστης σκοπιμότητας, δηλαδή του κοινού συμφέροντος της Πόλης. Δεν υπάρχει διάκριση ή υπεροχή του ατομικού από το συλλογικό συμφέρον, γιατί το συμφέρον της Πόλης αποτελεί σύνθεση του ατομικού και συλλογικού (καθολικού) συμφέροντος. Η ατομική ηθική τελείωση-ολοκλήρωση εκ των προτέρων προσδιορισμένη ως « ευ ζην » ταυτίζεται με την ευδαιμονία (αυτάρκεια και ευημερία) της Πόλης.

2. ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΟΥ ΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΑΟΠ);

Α. Ο ΑΟΠ βασίζεται στην εντελέχεια, δηλαδή σε μια έμφυτη, οργανική προδιαγεγραμμένη κατάληξη. Με την έννοια αυτή, η ηθικο-πολιτική ολοκλήρωση για τον άνθρωπο ως Ζώον Πολιτικών είναι φυσική, έμφυτη – οργανική, βασίζεται δηλαδή στην εντελέχεια, στην οργανική ανάπτυξη του ατόμου σύμφωνα με έναν έμφυτο, οργανικό σκοπό, όπως και η φύση κάθε πράγματος ταυτίζεται με το τέλος του, δηλαδή με τον προκαθορισμένο του σκοπό. Η Πόλη και η ευδαιμονία αυτής και των πολιτών της αποτελεί την αναγκαία οργανική κατάληξη μιας φυσικής ανάπτυξης που συντελείται υπό την επίδραση μιας έμφυτης – φυσικής σκοπιμότητας (τέλους). Άρα η πολιτική είναι μια οργανική – έμφυτη ιδιότητα του Πολίτη, ο οποίος γεννιέται παρά γίνεται. Αντίθετα ο ιδιώτης είναι «άχθος αρούρης» (βάρος της γης). ο δε ά-πολις, αυτός που δεν ταυτίζεται με κάποια πόλη, είναι θηρίο ή θεός υπάνθρωπος ή υπεράνθρωπος.

Β. Ο Αριστοτελικός ορισμός της Πολιτικής είναι μια υπερβολικά στενή αντίληψη, αφού αυτή νοείται μόνο στα στενά προκαθορισμένα όρια της Πόλης και πουθενά αλλού. Αποκλείει δηλαδή το γεγονός η ΠΟΛΙΤΙΚΗ να υπάρχει και εκτός της Εκκλησίας του Δήμου και εκτός των τειχών της Πόλης.

Γ. Επίσης με τα δεδομένα της εποχής του, η Πολιτική είναι υπόθεση μόνο των ενηλίκων, ελευθέρων, ανδρών Αθηναίων. Αποκλείει δηλαδή τις γυναίκες, τους μέτοικους, τους δούλους και τους ανήλικους.

Δ. Ο ΑΟΠ παραγνωρίζει την πολιτική διαφοροποίηση, δηλαδή τη διάκριση κυβερνώντων και κυβερνωμένων. Αυτή διακρίνει κάθε κοινωνία, που σταδιακά αποδεσμεύεται από τη φύση. Μόνο οι φυσικές (πρωτόγονες) κοινωνίες που βασίζονται στην κοινοκτημοσύνη, δεν έχουν σαφή πολιτική – εξουσιαστική ηγεσία και κοινωνικοπολιτική διαφοροποίηση. Σταδιακά όμως όλες οι κοινωνίες γίνονται

πολιτικές με τη δημιουργία θεσμών, όπως η ατομική ιδιοκτησία, και μπαίνουν στην τροχιά της οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης και προόδου.

Ε. Ο ΑΟΠ παραγνωρίζει το ανταγωνιστικό στοιχείο, το οποίο είναι αυτό, αντίθετα με την εντελέχεια, που προσδιορίζει την πολιτική δράση και τη φροντίδα των κοινών, η οποία συνήθως γίνεται ανταγωνιστικά από διαφορετικές ομάδες-τάξεις, ηγέτες, αξίες, και συμφέροντα.

ΣΤ. Ο ΑΟΠ επίσης δεν επιτρέπει το στοιχείο της **αμφισβήτησης και κριτικής** για το τι είναι και πώς ορίζεται το κοινό συμφέρον. Διότι, τελικά, σε κάθε πραγματική κοινωνία η ατομική και συλλογική πολιτική ολοκλήρωση συντελείται μέσα από ανταγωνισμούς και αντιπαλότητες **διαφορετικών ατομικών και συλλογικών συμφερόντων.**

3. Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΟΥ ΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΑΟΠ) ΣΗΜΕΡΑ

Η αναφορά των προβληματικών στοιχείων του ΑΟΠ γίνεται για να μη ξεχνούμε την περιορισμένη αναφορά του στην αρχαία Πόλη Κράτος, αλλά επ' ουδενί για να μειώσουμε τη σπουδαιότητά του, ιδιαίτερα σήμερα που επικρατεί γενικά μια παρωδία δημοκρατίας, η οποία προκαλεί αποχή, αγανάκτηση ακόμη και βία. Πράγματι, παρά τα προβληματικά στοιχεία του ΑΟΠ, **η ουσία του ως ΑΜΕΣΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ και ΑΥΤΟΚΥΒΕΡΝΗΣΗ είναι ιδιαίτερα σημαντική συγκρινόμενη με την παρακμή της σημερινής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.**

Ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο ο Αριστοτελικός ορισμός της Πολιτικής είναι εξαιρετικά σημαντικός, διότι εκεί η **ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ** είναι περισσότερο εφικτή λόγω του μικρότερου πληθυσμού και της δυνατότητας άμεσης συμμετοχής, συν όλα τα υπόλοιπα στοιχεία της που δεν πρέπει να ξεχνούμε, δηλαδή:

- τον ισότιμο δημόσιο ΔΙΑΛΟΓΟ (ΙΣΟΤΙΜΙΑ-ΙΣΗΓΟΡΙΑ),
- την ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΨΗΦΟΦΟΡΙΑ
- την ΑΙΡΕΤΟΤΗΤΑ,
- τη ΔΗΜΟΣΙΟΤΗΤΑ,
- τη ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ,
- τη ΛΟΓΟΛΟΣΙΑ, αλλά και
- την ΑΝΑΚΛΗΤΟΤΗΤΑ.

Χωρίς τα στοιχεία αυτά ή κάποια από αυτά επικρατεί η **Ολιγαρχία των λίγων και ισχυρών - της ΕΛΙΤ**, η **μετα-δημοκρατία** και **ψευτο-δημοκρατία**, δηλαδή η **κατ' όνομα 'δημοκρατία'** των ιδιοτελών και διεφθαρμένων, που καλλιεργείται με τη συνενοχή και **απάθεια** των ιδιωτών, δηλαδή των μη-πολιτών.

Γι αυτό καλό είναι να θυμηθούμε το 37^ο κεφάλαιο από τον **Επιτάφιο του Περικλή** στο οποίο ορίζεται η σύνθεση της **Αθηναϊκής Πολιτείας και του Αθηναίου Πολίτη**, όπως τα πραγμάτωσε ο χρυσός αιώνας. Αν και τα δύο χαρακτηρίζονται από κάπως αντίθετα μεταξύ τους χαρακτηριστικά, η συνισταμένη τους είναι το ΜΕΤΡΟ, που αποτελεί την πραγματική ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, η οποία χαρακτηρίζει τόσο τη δημόσια όσο και την ιδιωτική ζωή του Αθηναίου Πολίτη.

37. Το πολίτευμα που έχουμε δεν αντιγράφει τους νόμους των άλλων και περισσότερο είμαστε οι ίδιοι υπόδειγμα σε μερικούς, παρά μιμητές άλλων. Και, ως προς το όνομα, καλείται **δημοκρατία**, επειδή η εξουσία δεν βρίσκεται στα χέρια των ολιγαρχικών, αλλά του **δήμου**. **Όλοι έχουν τα ίδια δικαιώματα απέναντι στους νόμους** για τις ιδιωτικές τους διαφορές και, ως προς το κύρος, ανάλογα με την ευδοκίμηση που παρουσιάζει ο καθένας σε κάποιο τομέα, δεν εξαρτάται η προτίμηση του στα δημόσια αξιώματα από τη σειρά, αλλά από την **ικανότητα, ούτε αντίθετα, αν είναι φτωχός**, εφόσον μπορεί να κάνει κάτι καλό για την πόλη, εμποδίζεται εξαιτίας της ασημότητας της κοινωνικής του θέσης. Τις σχέσεις μας με την πολιτεία τις διέπει η **ελευθερία** και είμαστε απαλλαγμένοι από καχυποψία μεταξύ μας στις καθημερινές μας απασχολήσεις. **δεν αγανακτούμε με το γείτονα μας**, αν κάνει κάτι όπως του αρέσει, ούτε παίρνουμε το ύφος του πειραγμένου, που φυσικά δεν επιφέρει ποινή, είναι όμως δυσάρεστο. Και, ενώ στις ιδιωτικές μας σχέσεις δεν ενοχλούμε ο ένας τον άλλο, στη δημόσια ζωή **δεν παραβαίνουμε τους νόμους προπάντων από εσωτερικό σεβασμό**, υπακούοντας κάθε φορά σ' αυτούς που διοικούν την πόλη και στους νόμους και

κυρίως σε όσους απ' αυτούς ισχύουν για την προστασία αυτών που αδικούνται και σε κείνους που, αν και είναι άγραφοι, επιφέρουν αναμφισβήτητη **ντροπή**.

(Μετάφραση Στάθη Παπακωνσταντίνου).

Στο διθυραμβικό αυτό έπαινο της οργάνωσης της πόλης του και του τρόπου ζωής τους ο Θουκυδίδης διά στόματος Περικλή συμπεραίνει ότι η **πόλη είναι ένα σχολείο για όλη την Ελλάδα**, και γιατί όχι και για τη σημερινή.

Στην εποχή μας όπου όλοι διαμαρτυρόμαστε μόνο για τα προσωπικά μας προβλήματα και τις προσωπικές μας ελευθερίες ας θυμηθούμε όπως μας συστήνει η Ρομιγί ότι η λέξη **ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ** στην αρχαία Αθήνα σήμαινε την άρνηση του ΠΟΛΙΤΗ να αποδεχτεί την αυθαιρεσία οποιουδήποτε.

4. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Για να επιβιώσει η σύγχρονη αντιπροσωπευτική δημοκρατία μας δεν έχει ανάγκη μόνο από σωστή αντιπροσώπευση, αλλά χρειάζεται όπως ο Αριστοτελικός Ορισμός της Πολιτικής ορίζει μια ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια ζωή, ένα πνεύμα αυτονομίας, πρωτοβουλίας, διαλόγου και κριτικής απέναντι στην εξουσία και γραφειοκρατία, δηλαδή ένα πνεύμα εντελώς αντίθετο από την παθητικότητα, αδιαφορία ή αποδοχή των ιδεολογημάτων που στηρίζουν την αυθαίρετη κρατική κυριαρχία. Τελικά αυτό που αναδεικνύεται ως το πιο ουσιαστικό για τη δημοκρατία στην αρχαία Αθήνα αλλά και σήμερα, σύμφωνα και με τον Καστοριάδη είναι το ηθικό ιδεώδες της **ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ**, δηλαδή η δυνατότητα και το δικαίωμα του ανθρώπου να ρυθμίζει τη ζωή του σύμφωνα με τους δικούς του νόμους αλλά και η **ΑΥΤΟΘΕΣΜΙΣΗ**, δηλαδή η διαδικασία να μεταβάλλει σταδιακά τους βασικούς καταστατικούς, συνταγματικούς νόμους της Πολιτείας του σύμφωνα με τις νέες ανάγκες και περιστάσεις, αρκεί η δράση του καθενός να συγκλίνει με τη δράση των συμπολιτών με γνώμονα το κοινό καλό –συμφέρον. Η αυτονομία όμως δεν είναι μια αφηρημένη, τυπική ελευθερία αλλά είναι καρπός μιας δημοκρατικής παιδείας και μιας κουλτούρας που διαμορφώνει και διαμορφώνεται από τον Πολίτη. Απέναντι λοιπόν στην αρχαία δημοκρατική κληρονομιά μας, χρέος μας είναι να ανακαλύψουμε ξανά την ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΜΑΣ για να ξεπεράσουμε την πολύπλευρη κρίση της δημοκρατίας και κοινωνίας μας.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ** , Ηθικά Νικομάχεια, & Άπαντα Πολιτικά , Κάκτος, 1993.
- ΒΛΑΧΟΣ, Γ.** Στοιχεία Πολιτικής Επιστήμης. Παπαζήση, 1975.
- ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ.** (επιμ.) Περί της Πολιτικής , ΜΙΕΤ, 2004
- DE ROMILLY J.** Πόσο Επίκαιρη είναι η Αθηναϊκή Δημοκρατία Σήμερα;
Ερμής, 2009.
- DE ROMILLY J.** Η έξαρση της Δημοκρατίας στην αρχαία Αθήνα, Το Άστυ,
2006.
- ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΗΣ, Π.** Θουκυδίδη, Ο Επιτάφιος του Περικλή, Μεταίχιμο,
2000.
- ΚΑΚΡΙΑΔΗΣ, Ι.Θ.** Ερμηνευτικά Σχόλια στον Επιτάφιο του Περικλή, Εστία, ,
1985.
- ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ Κ.** Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας
σήμερα Ύψιλον, 1986.
- ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ, Κ.** Η Φανταστική θέσμιση της Κοινωνίας, Ράππα, 1978
- KULLMANN W.H** Πολιτική Σκέψη του Αριστοτέλη, ΜΙΕΤ, 2003.
- LAMY R-M.** Ξανασκεφτόμαστε τη Δημοκρατία, Πατάκη, 2006.
- MOSSE CLAUDE**, Ο Πολίτης στην Αρχαία Ελλάδα, Σαββάλας 1996.
- ΣΑΒΑΤΕΡ Φ.** Ας μιλήσουμε για πολιτική, Ελληνικά Γράμματα, 1997.
- ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ Κ.** Ο Φιλόσοφος, Ο Πολιτικός και ο Τύραννος, Πόλις, 1999.